

Summaries

Summary in Dutch

AANLEIDING, FOCUS EN DOEL VAN DIT ONDERZOEK

Het landschap van besturen en beleidsvorming is de laatste jaren sterk veranderd: steeds vaker zoeken overheidspartijen de samenwerking op met burgers, maatschappelijke en/of private partijen om vorm te geven aan beleid. Collaborative governance is zo'n samenwerkingsgerichte vorm van governance: de term verwijst naar die governance processen waarin verschillende belanghebbenden (over organisatorische en groepsgrenzen heen) zoeken naar een gezamenlijke aanpak t.a.v. een beleidskwestie die eenieder aan tafel aanbelangt. De typering van collaborative governance als een 'proces' duidt op het dynamische, procesmatige karakter ervan. Terwijl de duiding van collaborative governance als dynamisch en procesmatig gemeengoed is in de literatuur, is er vooralsnog weinig empirisch onderzoek dat die dynamiek en evolutie in collaborative governance processen verkent. Dit onderzoek wil hierop inspelen door zich precies hierin te verdiepen: de focus komt te liggen op het verloop en de dynamiek in collaborative governance, c.q. op hoe en waarom aspecten van collaborative governance veranderen over de tijd heen. Inzicht hierin kan een beter begrip opleveren over hoe samenwerkingsgroepen presteren over de tijd heen, van begin tot eind.

Meer specifiek focust dit onderzoek op het verkennen van de dynamiek in relaties tussen belanghebbenden in een collaborative governance proces, c.q. de relationele dynamiek, en het samenspel hiervan met de dynamiek in issue framing. *Relationele dynamiek verwijst in dit onderzoek naar de dynamiek in de wijze waarop relationele partners hun relaties ervaren en gezamenlijk betekenis geven. Relaties worden gezien als 'fenomenologische realiteiten'. Het zijn werelden van betekenissen die relationele partners, al interacterend, samen creëren en construeren.* Dat betekent ook dat deze betekenissen veranderlijk zijn en nooit 'vastliggen'. De klemtoon ligt in dit onderzoek dus niet op de vorm van relaties (bijvoorbeeld het al dan niet hebben van contact, of de frequentie van interacties), of op de normen en regels die relaties structureren (bijvoorbeeld de mate van vertrouwen in relaties), maar expliciet op hoe relationele partners hun relaties ervaren en op de intersubjectieve betekenisgeving die plaatsvindt wanneer gerelateerd wordt. *Issue framing dynamiek* dan verwijst naar de dynamiek in de wijze waarop belanghebbenden de beleidskwestie die centraal staat, bijvoorbeeld de herinrichting van een straat of het ontwikkelen van een perceel in een stadswijk, definiëren en begrijpen. *Issue frames* worden in dit onderzoek begrepen als tijdelijke, intern coherente interpretaties die weergeven hoe belanghebbenden de inhoud van een beleidskwestie op een bepaalde manier begrijpen en definiëren, daarbij

bepaalde aspecten over- en onderbelichten, en vanuit die interpretatie een handelingsvoorkeur hebben voor bepaalde oplossingen en acties.

Zowel de relationele dynamiek als de issue framing dynamiek van een samenwerkingsgroep zijn cruciaal voor het succes en de duurzaamheid van een collaboratief governance proces. De nadruk in dit onderzoek ligt weliswaar vooral op het verkennen van de relationele dynamiek. Hierop voortbouwend is het doel van dit onderzoek inzicht te verkrijgen in en het verkennen van de relationele dynamiek in collaborative governance processen en het samenspel van die relationele dynamiek met de issue framing dynamiek. De volgende meerledige vraag staat daarbij centraal:

Hoe en waarom evolueren relaties tussen belanghebbenden in collaborative governance processen en hoe speelt deze relationele dynamiek in op de issue framing dynamiek?

Om een antwoord te formuleren op deze onderzoeksvraag, worden in dit onderzoek drie opeenvolgende stappen genomen. De eerste stap in dit onderzoek richt zich op de vraag hoe de relationele dynamiek tussen belanghebbenden en het samenspel hiervan met de issue framing dynamiek op een systematische manier onderzocht kan worden. De focus ligt hier op het zoeken en vinden van theoretische en analytische houvast die in staat stelt de relationele dynamiek en de issue framing dynamiek die zich afspeelt in een concreet collaborative governance project te analyseren. De tweede stap is methodologisch van aard en pakt de vraag op hoe de dynamiek, evolutie en veranderlijkheid in relaties en frames zo goed mogelijk 'gevangen' en 'opgevolgd' kan worden in onderzoek. De nadruk op dynamiek en veranderlijkheid in dit onderzoek veronderstelt een onderzoeksbenadering die inzichtelijk kan maken hoe en waarom relaties en issue frames veranderen over de tijd heen en hoe beide dynamieken op elkaar inspelen. Dit veronderstelt het ontwikkelen van een longitudinaal perspectief op relaties en frames. In een laatste stap, de empirische stap, worden het uitgewerkte analytische kader en de ontwikkelde onderzoeksbenadering gebruikt om twee concrete empirische casussen te onderzoeken. Dit is de laatste stap in dit onderzoek, en stelt in staat een antwoord te formuleren op bovenstaande onderzoeksvraag.

SETTING VAN HET ONDERZOEK

De empirische focus in dit onderzoek ligt op collaborative governance processen in het domein van stedelijke planning. Stedelijke planning wordt hier benaderd als een praktisch, interactief project om de ruimtelijke en sociale aspecten van steden of stedelijke samen-

levingen te verbeteren. In Nederland is stedelijke planning voornamelijk een overheidsopgave, en het Nederlands planningssysteem is internationaal bekend als een robuust en effectief systeem, gekenmerkt door een 'omvangrijk integrale benadering'. In de voorbije decennia is binnen de stedelijke planning in Nederland, en daarbuiten, een verschuiving zichtbaar van plannen *vóór* de samenleving, vanuit top-down opgestelde blauwdrukken, naar plannen *samen* met lokale belanghebbenden. In de planningstheorie wordt die aanpak vaak aangeduid als collaborative planning: een aanpak waarbij planologen samen met bewoners en andere lokale partijen een planningsvraagstuk oppakken en gezamenlijk oplossingen creëren.

In dit onderzoek zijn twee collaborative planningsprocessen onderzocht. De eerste casus betreft de stedelijke herstructurering van Katendrecht, een voormalig havengebied in de gemeente Rotterdam (verder: casus Katendrecht). De tweede betreft de grootschalige verbeteraanpak van Vreewijk, eveneens een deelgebied in de gemeente Rotterdam (verder: casus Vreewijk). Deze casussen zijn geselecteerd omdat (1) ze beide een 'collaboratieve' aanpak hanteerden t.a.v. het planproces, waarbij verschillende belanghebbenden face-to-face bijeenkwamen om een gezamenlijke aanpak uit te werken, (2) over allebei de cases veel informatie beschikbaar is waardoor ontwikkelingen in het proces makkelijker gereconstrueerd kunnen worden en (3) beide projecten bij het begin van dit onderzoek nog aan de gang waren, wat het mogelijk maakte de relationele dynamiek en issue framing dynamiek niet alleen retrospectief, maar ook in 'real time' te observeren.

STRUCTUUR VAN HET PROEFSCHRIFT

Dit proefschrift bevat, naast het inleidend en concluderend hoofdstuk, vijf hoofdstukken (hoofdstuk 2 t.e.m. 6) die de kern van dit onderzoek vormen. Samen nemen deze hoofdstukken de drie stappen zoals hierboven omschreven.

Hoofdstuk 2 omvat de theoretische stap in dit onderzoek. Om in staat te zijn het dynamische karakter van de relaties tussen belanghebbenden en hun issue framing in kaart te brengen, en het samenspel tussen beiden, is een theoretisch perspectief en een conceptueel vocabulaire nodig dat expliciet de aandacht vestigt op de dynamiek en veranderlijkheid van deze twee verschijnselen. Waar de literatuur weliswaar erkent dat relationele dynamiek en issue framing dynamiek cruciaal zijn voor het welslagen van een collaborative governance proces, ontbreekt vooralsnog de nodige theoretische en analytische houvast om deze dynamiek op een systematische manier te analyseren. Hoofdstuk 2 werkt daarom twee analytische sporen uit die gericht zijn op het in kaart brengen van, respectievelijk, de relationele dynamiek en de issue framing dynamiek. Het combineren van beide analytische

sporen resulteert in een analytisch raamwerk dat de theoretische basis vormt in dit onderzoek (zie Figuur 2.1 in Hoofdstuk 2).

Hoofdstuk 3 en 4 zijn beide methodologische hoofdstukken en zetten aldus de methodologische stap die deel uitmaakt van dit onderzoek. Willen we het procesmatige karakter van relaties en frames op een goede manier te pakken krijgen, dan vereist dat een onderzoeksbenadering die helpt om expliciet in te zoomen op verandering, beweging en dynamiek – met andere woorden, die helpt om de ‘flux’ in relaties en frames op te volgen. Deze focus impliceert m.a.w. een procesgerichte onderzoeksbenadering. In hoofdstukken 3 en 4 wordt d.m.v. een verkenning van de ontologische en epistemologische principes van deze procesgerichtheid in kaart gebracht aan welke methodologische principes een procesgerichte onderzoeksbenadering dient te voldoen (zie Hoofdstuk 4). Met deze leidende principes in het achterhoofd, is een onderzoeksbenadering ontwikkeld die in staat moet stellen greep te krijgen op de veranderlijkheid en beweging in relaties en frames. Het uitwerken van een dergelijke procesgerichte onderzoeksbenadering vereist een creatieve inzet van methodes en tools, een die voorbij gaat aan de geijkte paden in kwalitatief onderzoek. Dit wordt in de literatuur ook wel aangeduid als methodologische bricolage: een methodologische praktijk waarin verschillende methoden en tools, vanuit verschillende disciplines, worden samengebracht en aangepast om tegemoet te komen aan de specifieke vereisten van de onderzoeksvraag. Aldus wordt in hoofdstuk 3, ‘al bricolierend’, een procesgerichte onderzoeksbenadering uitgewerkt: verschillende, zowel standaard, als meer innovatieve methodes en tools worden daarbij op zo’n manier getweakt en ingezet dat ze meer proces-sensitiviteit toelaten (zie Hoofdstuk 3, zie Tabel 7.1 in Hoofdstuk 7). Het daadwerkelijke gebruik van deze methodes en tools, en de proces-sensitiviteit die dit oproept bij de onderzoeker, brachten zowel waarden als uitdagingen van een procesgerichte onderzoeksbenadering aan het licht. Deze worden uitgebreid besproken in hoofdstuk 3 en 4.

Hoofdstukken 5 en 6 bespreken de bevindingen van de empirische studies die onderdeel zijn van dit onderzoek. In deze hoofdstukken wordt dus de laatste stap genomen, de empirische stap. Het ontwikkelde analytisch raamwerk, zoals gepresenteerd in hoofdstuk 2, en de procesgerichte onderzoeksbenadering, zoals voorgesteld in hoofdstuk 3, vormen de theoretische en methodologische basis voor deze empirische studies. In een eerste studie, over het collaborative governance proces t.a.v. de gebiedsontwikkeling van Katendrecht, wordt ingezoomd op de relationele dynamiek tussen belanghebbenden. Aan de hand van het analytisch raamwerk wordt in kaart gebracht hoe de relaties in dit samenwerkingsverband ontwikkelen. Daarnaast wordt geanalyseerd welke gebeurtenissen bepalend zijn geweest voor het verloop van deze relationele dynamiek. Hiermee wordt een antwoord geformuleerd op het eerste deel van de meerledige onderzoeksvraag, namelijk: hoe en

waarom relaties evolueren (zie Hoofdstuk 5). In de tweede empirische studie over het collaborative governance proces ten aanzien van de verbeteraanpak in Vreewijk, wordt de scope verbreed en wordt, naast de relationele dynamiek, ook de issue framing dynamiek geanalyseerd. Hier wordt dus ook gekeken hoe de issue frames zich over de tijd heen ontwikkelen. Daarnaast wordt 'opgespoord' hoe beide dynamieken zich tot elkaar verhouden. Dit stelt ons in staat om ook de tweede helft van de onderzoeksvraag te beantwoorden: hoe relationele dynamiek en issue framing dynamiek op elkaar inspelen (zie Hoofdstuk 6).

In het conclusiehoofdstuk wordt gereflecteerd op de (meer)waarde van de procesgerichte insteek van dit onderzoek, zowel theoretisch als methodologisch. Daarnaast worden de empirische bevindingen uit de twee empirische studies met elkaar verbonden om zodoende een antwoord te formuleren op de centrale onderzoeksvraag.

RESULTATEN EN CONCLUSIES

Dit laatste onderdeel vat de resultaten en conclusies van dit onderzoek samen. Eerst wordt stilgestaan bij de theoretische en methodologische resultaten en conclusies. Meer specifiek reflecteert dit onderdeel over de bijdrage en waarde van de procesgerichte insteek van dit onderzoek, zowel vanuit theoretisch als methodologisch oogpunt, voor het bestuderen van (relationele) dynamiek. Vervolgens worden de empirische bevindingen en conclusies besproken.

De waarde van een procesgerichte insteek voor het bestuderen van (relationele) dynamiek in collaborative governance processen

Het centrale doel in dit onderzoek is begrip ontwikkelen over de relationele dynamiek tussen belanghebbenden in collaborative governance processen, en over het samenspel van die dynamiek met de issue framing dynamiek. Daarbij ligt de nadruk in dit onderzoek vooral op kennisontwikkeling over relationele dynamiek. Deze focus op dynamiek veronderstelt een procesgerichtheid, d.w.z. een blik die zich expliciet richt op evolutie, verandering en beweging. Dit, op zijn beurt, impliceert een procesgerichte onderzoeksbenadering, zowel in theoretische, als methodologische zin. Een groot deel van dit onderzoek richt zich daarom op het ontwikkelen van een analytische en methodologische benadering die in staat stelt het dynamische en procesmatige karakter van relaties en issue frames te vangen (zie Hoofdstukken 2, 3 en 4).

Theoretisch gezien vereist de procesgerichte insteek van dit onderzoek dat het analytisch raamwerk verankerd is in een procestheorie, d.w.z. een theorie die bestaat uit uitspraken over de dynamiek van interpersoonlijke relaties, en over hoe en waarom interpersoonlijke relaties veranderen. Het analytisch raamwerk van dit onderzoek, en meer specifiek het analytische spoor t.a.v. de relationele dynamiek, is geworteld in de relational dialectics theorie, een theorie die ontwikkeld is en vaak toegepast wordt in het domein van interpersoonlijke communicatie theorie en community psychologie. De kernaanname in relational dialectics theorie is dat interpersoonlijke relaties in essentie draaien rond het dynamische, steeds doorgaande, samenspel tussen twee tegenstrijdige, maar tegelijkertijd elkaar niet-uitsluitende 'waarden' – ook wel aangeduid als dialectische spanningen. Een voorbeeld van zo'n dialectische spanning is het samenspel tussen de relationele waarden 'stabiliteit' en 'verandering'. Relational dialectics theorie stelt dat relateren uiteindelijk draait rond de manier waarop relationele partners betekenis geven aan dat constante samenspel tussen waarden en bepaald wordt door hoe ze omgaan met dergelijke dialectische spanningen. Relationele partners kunnen voor een bepaalde periode een specifieke waarde, bijv. stabiliteit, de boventoon laten voeren in hun relatie, of ze kunnen 'segmenteren': in bepaalde situaties is stabiliteit de dominante waarde in de relatie, in andere situaties net verandering. Hieruit volgend, is een andere kernaanname binnen relational dialectics theory dat relateren gezien wordt als een ongedefinieerd, altijd veranderend proces zonder duidelijk eindpunt of noodzakelijk verloop. Relateren moet met andere woorden niet gezien worden als een rechtlijnig pad naar steeds meer verbondenheid, maar eerder als een altijd doorgaande zoektocht naar hoe verschillende tegenstrijdige relationele waarden, c.q. dialectische spanningen, betekenis krijgen in relaties.

Relational dialectics theorie benadert relaties dus expliciet als dynamische fenomenen (zie Hoofdstukken 2, 5 en 6). Hierdoor stelt dit theoretisch perspectief in staat een alternatief begrip te ontwikkelen van relaties: de focus ligt op relaties in hun oneindige veranderlijkheid, en hun evolutie en dynamiek, eerder dan op relaties als statisch of als stabiele vorm of structuur. Expliciet de blik richten op veranderlijkheid (als denkkader) stelt ook in staat de veranderlijkheid in sociale verschijnselen, hier de relaties tussen belanghebbenden en de issue frames, daadwerkelijk méér te zien. In dit onderzoek is, dankzij die gerichtheid op proces en dynamiek, bijvoorbeeld zichtbaar geworden hoe relationele betekenisgeving voortdurend onderhevig is aan verandering, en hoe gebeurtenissen zelden in absolute zin effect hebben op relationele betekenisgeving maar eerder op cumulatieve wijze: de gebeurtenissen stapelen zich op en gezamenlijk leiden ze tot verandering in relationele betekenisgeving (zie Hoofdstuk 5).

Een procesgerichte insteek, c.q. een expliciete focus op dynamiek, vereist ook een methodologische benadering die de aandacht vestigt op beweging, verandering en evolutie.

In hoofdstuk 4 worden de methodologische principes besproken van een procesgerichte onderzoeksbenadering. Deze omvatten: (1) nauwe en intensieve betrokkenheid van de onderzoeker in de proces(sen) die onderzocht worden, (2) lange termijn betrokkenheid, en (3) polycontextuele inbedding, c.q. betrokkenheid van de onderzoeker in processen (contexten) waarin het proces waarop het onderzoek gericht is, is ingebed (bijvoorbeeld ten aanzien van het bestuderen van een collaboratief proces waarin verschillende organisaties betrokken zijn, is het belangrijk dat een onderzoeker ook minimaal begrip ontwikkelt van de intra-organisationale processen die van invloed zijn/kunnen zijn op het collaboratieve proces)(zie Hoofdstuk 4). Deze methodologische principes liggen ten grondslag van de procesgerichte onderzoeksbenadering zoals uitgewerkt in hoofdstuk 3 (zie Hoofdstuk 3). Deze onderzoeksbenadering bouwt voornamelijk op participerende observaties, narratieve interviews en het gebruik van twee visuele tools: diagrammen en tijdslijnen (zie Hoofdstuk, Tabel 7.1). De combinatie van deze methoden en tools maakt het mogelijk, om ‘van binnenuit’ en ‘van dichtbij’ een caleidoscopisch en dynamisch begrip te ontwikkelen van de interpersoonlijke relaties tussen belanghebbenden (zie Hoofdstuk 3).

Een belangrijke tool die deel uitmaakt van deze onderzoeksbenadering is de tijdslijn, een visuele methode die erop gericht is het tijdsverloop in het verhaal van respondenten op een summiere en overzichtelijke manier te presenteren op verschillende dimensies (zie Appendix A). Zodoende maken tijdslijnen een langlopend proces inzichtelijk, zonder daarbij de meerlagigheid van het proces af te vlakken. Naast de beoogde doelen t.a.v. het gebruik van de tijdslijn in dit onderzoek – presenteren, aftoetsen en verdiepen van verhalen - blijkt de tijdslijn eveneens een krachtig instrument om zowel respondenten en onderzoekers aan te zetten tot reflexiviteit. D.w.z. de tijdslijn kan een krachtig (interventie)middel zijn om te reflecteren op de eigen positie en rol in het collaborative governance proces, en in de wijze waarop eigen aannames t.a.v. het proces en de relaties vorm geven aan de acties die ondernomen worden en dus de gevolgen van die acties op lange termijn medebepalen. Meer specifiek geeft een tijdslijn inzicht in de ontstaansgeschiedenis van een collaboratief governance proces. Deze vorm van reflexiviteit wordt in dit proefschrift aangeduid als historisch-bewuste reflexiviteit (zie Hoofdstuk 4).

Relationele dynamiek, en samenspel met de issue framing dynamiek

Hoofdstukken 5 en 6 brengen de relationele dynamiek van respectievelijk de casus Katendrecht en de casus Vreewijk in kaart. Deze empirische studies brengen aan het licht dat de interpersoonlijke relaties tussen belanghebbenden in deze samenwerkingsgroepen draaien rond het dynamische samenspel tussen twee waardenclusters: een waardencluster waarin autonomie en individualiteit de boventoon voeren en, een waardencluster waarin gemeen-

schappelijkheid en samenhangigheid de boventoon voeren. Beide studies wijzen verder uit dat deze waardenclusters elkaar, meestal, volgtijdelijk afwisselen. D.w.z. dat in sommige periodes relaties vooral draaien rond (beschermen van) autonomie en individualiteit, om vervolgens 'afgelost' te worden door periodes waarin er in relaties een eenzijdige nadruk is op gemeenschappelijkheid en samenhangigheid. Een belangrijke bevinding rondom deze cyclische afwisseling van waarden is dat – tegen de verwachting in – periodes waarin relaties bouwen op waarden als autonomie en individualiteit door belanghebbenden niet per se als negatief beschouwd worden. Veeleer geven belanghebbenden aan dat de tijdelijke nadruk op deze waarden ook potentie heeft in het proces, bijvoorbeeld voor het oplossen van onproductieve verstrengelingen van belangen en/of projecten (zie Hoofdstuk 5).

De casus Katendrecht laat bovendien zien dat, wanneer de verschillende belanghebbenden erin slagen beide waardenclusters te integreren in de wijze waarop ze hun relaties betekenis geven, c.q. erin slagen in hun relaties elkaars eigen identiteit te erkennen en tegelijkertijd te verbinden in gemeenschappelijkheid, zonder dat dit als tegenstrijdig ervaren wordt, dit synergie teweeg brengt in de relaties tussen belanghebbenden (zie Hoofdstuk 5).

Deze bevindingen tonen dat zowel relaties die bouwen op autonomie en individualiteit, als relaties die gebaseerd zijn op gemeenschappelijkheid en samenhangigheid potentieel waardevol kunnen zijn in samenwerking. Dit gegeven kan geduid worden als het bestaan van een 'relationele' paradox in samenwerking: de dominantie van een van beide waardenclusters in een relatie kunnen de samenwerking zowel faciliteren als frustreren. Dit suggereert dat, in tegenstelling tot wat vaak in de literatuur wordt beweerd, het niet zaak is van zich blindelings te richten op het bouwen van steeds méér verbondenheid, maar dat het veeleer zaak is de spanning tussen deze ogenschijnlijk tegenstrijdige waardenclusters te erkennen en zich te realiseren dat beide potentieel waarde hebben voor het collaborative governance proces.

Naast het in kaart brengen van de relationele dynamiek an sich, c.q. van hoe relaties veranderen door de tijd heen, wordt in de casus Katendrecht ook geanalyseerd welke gebeurtenissen bepalend zijn geweest voor wanneer en de wijze waarop de interpersoonlijke relaties tussen belanghebbenden veranderen. Deze studie laat zien dat er vijf type gebeurtenissen zijn die herhaaldelijk in verband worden gebracht met verandering in de interpersoonlijke relaties tussen belanghebbenden: (1) managementstrategieën gericht op het faciliteren van de samenwerking: dit betreffen de doelgerichte inspanningen om belanghebbenden samen te brengen, (2) stedelijke planningsactiviteiten en interventies, c.q. de tastbare planningsactiviteiten in de wijk, (3) gebeurtenissen gerelateerd aan de inhoudelijke kwesties die ter discussie staan, (4) gebeurtenissen die betrekking hebben op de groepssamenstelling en/of groepsdynamiek en, tot slot, (5) contextuele gebeurtenis-

sen: dit zijn gebeurtenissen die niet direct gerelateerd zijn aan het proces zelf, maar toch bepalend zijn voor de relaties, bijv. politieke machtswisseling (zie Hoofdstuk 5).

Een opvallende bevinding t.a.v. waarom relaties veranderen is dat geen enkele gebeurtenis in absolute zin van invloed is op de interpersoonlijke relaties tussen belanghebbenden. Veeleer is het de opeenstapeling en het volgtijdelijk accumuleren van verschillende type gebeurtenissen die ertoe leiden dat relaties veranderen. Met andere woorden: iedere gebeurtenis daagt op een latente manier de geldende relationele betekenisgeving uit, maar het is pas in het samenspel met andere gebeurtenissen dat die verandering manifest wordt en zich doorzet in de relationele betekenisgeving van belanghebbenden (zie Hoofdstuk 5).

De studie van de casus Katendrecht laat verder zien dat – in verhouding tot alle andere type gebeurtenissen – gebeurtenissen die betrekking hebben op de groepssamenstelling en/of -dynamiek herhaaldelijk deel uitmaken van het geheel van gebeurtenissen dat aanleiding geeft tot een verandering in de relaties tussen belanghebbenden. Dit geldt vooral voor gebeurtenissen gerelateerd aan het toetreden of uittreden van personen in de bestaande groep. Een opvallende observatie hier is dat het effect hiervan niet wordt toegeschreven aan de persoon zelf, maar eerder aan de ‘match’ van die persoon met de andere groepsleden. Dit suggereert dat het effect dat een bepaalde persoon heeft op de interpersoonlijke relaties en het collaborative governance proces, samenhangt met hoe hij/zij ‘past’ in de groep. Deze bevinding nuanceert het heersende idee dat bepaalde personen, omwille van hun persoonlijkheid, vaardigheden en competenties de samenwerking kunnen ‘maken’ of ‘breken’. Eerder wordt de wijze waarop een bepaald persoon de samenwerking kleurt, relationeel of situationeel bepaald (zie Hoofdstuk 5).

In hoofdstuk 6, over de casus Vreewijk, wordt, naast het in kaart brengen van de relationele dynamiek, ook geanalyseerd hoe deze relationele dynamiek zich verhoudt tot de issue framing dynamiek. Deze studie wijst uit dat noch de relationele dynamiek, noch de issue framing dynamiek in absolute zin bepalend zijn voor het verloop van het collaborative governance proces. Veeleer varieert de mate waarin een van deze dynamieken, of beide, bepalend zijn voor de samenwerking doorheen verschillende fasen van het proces (zie Hoofdstuk 6). De bevindingen bevestigen bestaande inzichten rondom het samenspel tussen de relationele en issue framing dynamiek in collaborative governance processen: soms is de relationele dynamiek doorslaggevend voor het verloop van het proces, soms de issue framing dynamiek. Op weer andere momenten werken beide dynamieken – op cyclische wijze – op elkaar in: ze versterken elkaar. Deze studie suggereert echter ook dat welke van deze patronen de bovenhand krijgt, samenhangt met de fase waarin een collaborative governance proces zich bevindt, d.w.z. de wijze waarop ze samenspelen varieert naargelang het proces zich in de initiatie-, onderhandelings- of implementatiefase

bevindt. Gebaseerd op de observaties t.a.v. dat samenspel in de casus Vreewijk, worden vijf theoretische verwachtingen geformuleerd (zie Hoofdstuk 6).

Specifiek m.b.t. de rol van de issue framing dynamiek wijst de empirische studie in hoofdstuk 6 ook uit dat het convergeren van de verschillende issue frames zowel een catalyserend effect kan hebben, als barrières kan opwerpen. Het uitwerken van een gedeelde visie is een keerpunt in het collaborative governance proces in Vreewijk: het vastleggen hiervan bestendigt de relaties tussen stakeholders en heeft de belanghebbenden houvast voor het ondernemen van collectieve acties. Niettemin wijst deze studie ook uit dat het vastleggen van een gedeelde visie ook barrières kan opwerpen in een collaborative governance proces. De gedeelde visie wordt dan een vast ijkpunt, een keurslijf, die inhoudelijke discussies in de kiem smoort. Wanneer al te rigide vastgehouden wordt aan die gedeelde visie, kan het proces dus net gehinderd worden, i.p.v. gefaciliteerd.

Summary in English

MOTIVATION, FOCUS AND RESEARCH AIM OF THIS STUDY

In the past few decades, a major change has occurred in the landscape of governing and policy making: making and implementing public policies have increasingly become endeavours that governmental actors undertake collaboratively with other players, such as citizens, social and/or private actors. Collaborative governance refers to this trend towards more open and collaborative forms of policymaking: the term denotes those processes in which a variety of stakeholders (across organizational and/or group boundaries) work together to develop a joint approach to address a public issue of common concern. The 'process' element is notable here; it defines collaborative governance as a dynamic, evolving phenomenon. Yet, although scholars acknowledge the dynamic and processual nature of collaborative governance, empirical studies that systematically explore this dynamism are relatively scarce. This study responds to this gap and explicitly turns the attention to the dynamic and processual nature of collaborative governance, to how and why collaboratives change over time. Insights herein can give us a more complete view of how a collaborative actually performs over time: from its inception to its culmination.

More specifically, this study focuses on developing an understanding of the dynamism in stakeholders' relationships, e.g. the relating dynamics, and on the way these are connected to the dynamism in stakeholders' issue framing. In this study, *stakeholders' relating dynamics* are conceptualized as *the changes and evolution in the way those involved in the collaborative governance process 'live through', i.e. experience, and come to give meaning to their relationships. Relationships are considered as 'phenomenological realities': they are 'worlds of meanings' that relational partners, through their interactions, jointly create and construct.* Relationships continue to unfold through these interactions and are, thus, ongoing and dynamic. This implies that the focus in this study is not on the morphology of relationships (such as mapping the absence/presence of a specific type of relationship, or the frequency of interactions), nor is it on the norms and rules that structure relationships (such as the level of trust), rather it is on the way relational partners 'live through' relationships and on interpersonal meaning making of stakeholders' relationships. *Issue framing dynamics*, then, refer to *the dynamism in the way stakeholders define and interpret the policy issue that is being dealt with in a collaborative governance process, such as the renovation of a street, or the development of an urban area. Issues frames are understood as temporary, internally coherent interpretations, which reflect the way actors perceive and conceive of specific situations, prioritize and highlight specific aspects of a problem, include or exclude certain aspects and favour particular kinds of solutions and/or actions.*

Both stakeholders' relating dynamics and issue framing dynamics of a collaborative are, in collaborative governance literature, 'process' dimensions that are considered critical to the success and durability of a collaborative governance process. In this study, however, we predominantly focus on stakeholders' relating dynamics. Following on from this, the aim of this study is to understand and explore stakeholders' relating dynamics and their connection to the issue framing dynamics. The research question that guides this study is:

How and why do stakeholder relations evolve over time in collaborative governance processes, and how do relating dynamics interplay with issue framing dynamics?

In order to formulate an answer to this research question, this study takes three consecutive steps. As a first – theoretical – step, this study explores how stakeholders' relating dynamics and its connection with issue framing dynamics can be systematically analysed. Here, the focus is on searching and finding the theoretical and analytical grip necessary to analyse stakeholders' relating dynamics and issue framing dynamics in a concrete, collaborative governance process. The next step considers how, methodologically, to capture the dynamic and evolving nature of stakeholders' relationships and issue frames. The overarching analytical and empirical focus in this thesis on dynamism and change implies a research approach that allows to gain insight into how and why stakeholders' relationships and issue frames change over time and into how they are connected. This implies developing a longitudinal view of these phenomena. In a final, empirical, step, the developed analytical framework and research approach are used to study two concrete, empirical cases. This is the last and final step in this study and allows the formulation of an answer on the abovementioned research question.

SETTING OF THE STUDY

The empirical focus of this study is on collaborative governance processes in urban planning. Urban planning is here conceived as a practical and interactive project to improve spatial and social aspects of cities, urban areas, or urban society. In the Netherlands, urban planning is mainly a governmental preoccupation, and the Dutch planning system is internationally renowned as a robust and effective system, characterized by a comprehensive integral approach. In the past few decades, urban planning in the Netherlands and abroad has seen a shift from a top-down, rationalistic, technical-instrumental approach to planning, i.e. planning *for* society, towards more horizontal forms of planning, i.e. planning *with* society. In planning theory these approaches to planning are generally referred to as collaborative planning practices, which are practices in which urban planners, together

with citizens and other relevant stakeholders seek consensus on a planning issue of common concern.

This study empirically investigates two specific collaborative planning processes. The first case concerns the urban (re)development of Katendrecht, a former harbour area in the city of Rotterdam, the Netherlands (the Katendrecht case). The second case concerns the large-scale improvement of the Vreewijk area, also part of the city of Rotterdam, the Netherlands (the Vreewijk case). These cases were selected because (1) both were clear cases of collaborative governance, since in both a diversity of stakeholders meets face-to-face with the aim to develop a joint approach; (2) both had richly documented histories: many secondary sources were available, making both processes accessible and transparently observable; and (3) both projects had, at the time of case selection, still some years ahead as a collaborative, enabling the examination and observation of stakeholders' relating dynamics and issue framing dynamics not just retrospectively, but also in 'real time'.

STRUCTURE OF THE THESIS

Besides the introductory and concluding chapter, this thesis consists of five chapters (chapters 2 to 6), which form the core of this research. Together these chapters take the three steps as described above.

Chapter 2 covers the theoretical step of this research. To allow for a more dynamic understanding of stakeholders' relationships and issue frames, a theoretical perspective and conceptual vocabulary is needed that explicitly focuses on the dynamic and processual character of these phenomena. Whereas collaborative governance literature acknowledges that stakeholders' relating dynamics and issue framing dynamics are critical for the success of a collaborative governance process, it offers nor strong theoretical grip nor analytical tools to systematically study these dynamics. Hence, in chapter 2, two analytical tracks are developed to analyse respectively stakeholders' relating dynamics and issue framing dynamics. The combination of these two analytical tracks results in an analytical framework that forms the theoretical basis of this research (see Figure 2.1 in Chapter 2).

Both chapter 3 and 4 are methodological chapters and, as such, cover the methodological part of this research. Coming to grips with the dynamic and processual nature of stakeholders' relationships and frames requires a research approach that allows to explicitly focus on change, motion and dynamism – in other words, that allows to capture the 'flux' in relationships and issue frames. This focus implies a process-oriented research approach. Through exploring the ontological and epistemological principles of such an approach,

chapter 4 sets out which methodological principles such a process orientation requires (see Chapter 4). Keeping in mind these guiding principles, a research approach is developed that allows to come to grips with motion and change in stakeholders' relationships and frames. This implies the creative use of methods and tools that go beyond the well-worn paths in qualitative research. In qualitative research literature, this practice is often referred to as methodological 'bricolage': a methodological practice in which different tools and methods, across disciplinary boundaries, are amalgamated and adapted to the specific demands of the inquiry at hand. Hence, chapter 3 presents a bricolaged process-oriented research approach: different, both standard and more innovative methods and tools are tweaked and used in such a way that they allow for more processual sensitivity (see Chapter 3, see Table 7.1 in Chapter 7). Applying this combination of tools and methods in practice, and the processual sensitivity this instils, brings to light both the added value as well as the challenges of a process-oriented research approach. Both chapter 3 and 4 elaborate on these.

Chapter 5 and 6 discuss the findings of the empirical studies that are part of this research. These chapters address the empirical part of this research. The analytical framework, as introduced in chapter 2, and the process-oriented research approach, as presented in chapter 3, form the theoretical and methodological basis for these empirical studies. The first study, about the collaborative governance process concerning the area development of Katendrecht, focuses on stakeholders' relating dynamics. Guided by the analytical framework, this chapter maps how stakeholders' relationships within the collaborative evolve over time. In addition, this chapter identifies which events affected, i.e. were critical for stakeholders' relating dynamics. Hence, this chapter addresses the first part of the research question that guides this research: how and why do stakeholders' relationships evolve (see Chapter 5)? In the second study, on the collaborative governance process concerning the area improvement of Vreewijk, the scope is broadened: both stakeholders' relating dynamics and issue framing dynamics are analysed. This implies that this empirical study also investigates how issue frames evolve over time. In addition, this study identifies how both dynamics are connected to each other. In so doing, the second part of the research question is addressed: how stakeholders' relating dynamics are connected to the issue framing dynamics (see Chapter 6).

The concluding chapter (Chapter 7) reflects on the (added) value of the theoretical and methodological focus on process, change and motion in this research. In addition, it ties together the findings of the two empirical studies.

RESULTS AND CONCLUSIONS

This final section summarizes the results and conclusions of this research. The first paragraph discusses the theoretical and methodological results and conclusions. More specifically, this paragraph reflects on the value and contribution of a process orientation to study (stakeholders' relating) dynamics. The second paragraph discusses the empirical findings and results of this research.

The value of a process orientation to study stakeholders' relating dynamics in collaborative governance

At the core of this research project is the aim to develop a dynamic understanding of stakeholders' relationships, i.e. of how and why stakeholders' relationships evolve over time, and of their connection to the issue framing dynamics at play in collaborative governance processes. The focus in this research is predominantly on developing an understanding on stakeholders' relating dynamics. This emphasis on dynamics presupposes a process orientation, i.e. an orientation towards evolution, change and motion. This, in turn, implies a process-oriented research approach, both in terms of theoretical perspective and methodological approach. Hence, a large part of this research is dedicated to developing an analytical framework and research approach that allows to come to grips with the dynamic and processual nature of relationships and issue frames.

Theoretically, the process orientation of this research requires an analytical framework that is anchored in a theory of process, which consists of statements about interpersonal relating dynamics and about how and why interpersonal relationships unfold over time. In this research, the analytical framework, and more specific the analytical track concerning stakeholders' relating dynamics, is grounded in relational dialectic theory, a theory developed in the field of interpersonal communication theory and community psychology. The core premise of relational dialectics theory is that interpersonal relationships essentially revolve around the dynamic and ongoing interplay between two opposing, yet interrelated values – referred to as dialectical tensions. An example of such a dialectical tension is the interplay between the value of stability and the value of change in relationships. Relational dialectics theory argues that it is the continuous interplay between such values and the way relational partners give meaning to and cope with this dialectical tension that constitutes relating. Relational partners can allow one specific value to prevail over another for some time, for example stability over change. Also they may 'segment': a specific value (e.g. stability) may be dominant in one situation and of only marginal importance in another. Another central assumption in relational dialectics theory is that relating is considered as an indeterminate, ever-changing process without clear end-states or necessary paths

of change. In other words, relating should not be conceived as a unidirectional path towards more connectedness, but rather as a never-ending search for how opposing, yet interrelated relational values, i.e. dialectical tensions, can be made sense of within the relationship between stakeholders.

Relational dialectics theory thus approaches relationships as dynamic phenomena (see Chapters 2, 5 and 6). In doing so, this theoretical perspective allows to develop an alternative understanding of relationships: the focus is on the indeterminate, dynamic and processual nature of relationships, rather than on how relations 'are' (i.e. relational states). Turning full attention to this dynamic (as a frame of mind), in turn, allows for more clearly targeting the empirical processual nature of relationships. This focus on dynamics, change and motion has, for instance, made it possible to observe how relational meanings shift over time and to gain insight into the (temporal) accumulation of critical events that triggered change (see Chapter 5).

Adopting a process orientation, i.e. turning full attention to dynamics, also requires a methodological approach that explicitly draws attention to motion, change and temporal evolution. Chapter 4 discusses the methodological principles of a process-oriented research approach. These entail: (1) the direct and close involvement of the researcher in the process(es) under study, (2) prolonged engagement and, (3) poly-contextual embeddedness, i.e. involvement in the different processes (contexts) which the process that is being studied is embedded in (for instance, when studying a collaborative governance process, it is important to also develop a basic understanding of the intra-organizational processes that influence or might influence this collaborative process)(see Chapter 4). These principles form the basis for the process-oriented research approach as developed in this research (see Chapter 3). This research approach mainly builds on participant-observer research, narrative interviews and the use of two graphic elicitation tools: diagrams and timelines (see Chapter 7, Table 7.1). The combination of these methods and tools made it possible to develop 'from within' and 'in between', a kaleidoscopic and processual understanding of stakeholders' interpersonal relationships (see Chapter 3).

An important tool in this research approach is the timeline, which is a type of graphic elicitation that visualizes, in a summarized way, the temporal flow in a person's account along different dimensions (see Appendix A). Hence, timelines help to get an overview of long-lasting processes, without completely flattening out the multilayeredness of a process. Besides the anticipated purposes of using the timeline in this research, i.e. presenting, checking and enriching participants' accounts, the timeline shows to be a powerful tool to encourage a sense of reflexivity in both participants and researchers. This implies that the timeline has the potential to be a powerful instrument (for intervention) to reflect on a

participant's position and role in the collaborative process, and on how one's assumptions concerning the process and the interpersonal relationships shape actions, and as a result, the consequences of these actions in the long term. More specifically, the timeline gives insight in the genealogy of a collaborative governance process. In this thesis, this type of reflexivity is labelled historical-aware reflexivity (see Chapter 4).

The empirical reality of stakeholders' relating dynamics, and its connection to issue framing dynamics

Chapter 5 and 6 map the relating dynamics of the collaboratives of respectively case Katendrecht and case Vreewijk. These empirical studies show how stakeholders' interpersonal relationships revolve around the dynamic interplay between two value-clusters: a value-cluster that favours autonomy and individualism and one that favours commonality and sharing. Both empirical studies reveal how, most of the time, these value-clusters, alternate (in sequence). This means that in some periods, stakeholders' interpersonal relationships revolve around (protecting) their own autonomy and individualism, in order to, in a subsequent period, shift towards an emphasis on commonality and sharing. An important finding concerning this cyclic alternation between these value clusters is that the periods in which stakeholders' interpersonal relationships revolve around the value cluster of autonomy and individualism are – other than expected – not experienced as undesirable or unproductive. Rather, a temporary emphasis on autonomy and individualism in stakeholders' interpersonal relationships can be valuable to the collaborative process, for instance to dissolve unproductive entanglements of interests and/or projects.

In addition, the Katendrecht case shows that, when stakeholders are able to integrate both value clusters in their meaning making, i.e. succeed in simultaneously recognizing stakeholders' own identities while focusing on commonality and sharing without framing this as oppositional, they experience the collaborative as synergistic.

Together these findings point out that both interpersonal relationships that build on the value cluster of autonomy and individualism and interpersonal relationships that are based upon the value cluster of commonality and sharing can be potentially valuable to collaborative work. This can be labelled as a 'relating' paradox in collaborative work: an emphasis on either one of both value clusters in interpersonal relationships can both be a source of advantage or a source of inertia. This suggests that, in contrary to the majority of the literature on that matter, it is important to recognize the paradoxical nature of collaborative work and to realize that the emphasis on both these value clusters in interpersonal relationships can be of potential value to the collaborative governance process.

Besides mapping stakeholders' relating dynamics, i.e. how stakeholders' interpersonal relationships evolve over time, in the Katendrecht case it is also analysed which events have been critical for when and how stakeholders' interpersonal relationships changed. This study shows that there are five types of events that are recurrently associated with relational change: (1) collaboration-oriented management practices: these concern deliberate management efforts to bring stakeholders together; (2) urban developmental events: tangible activities 'on the ground', (3) issue-related events: these involve the emergence or change of issues the collaborative needs to deal with; (4) group composition/dynamic events: these concern changes in the group composition of the collaborative in terms of the individuals involved and/or changes in group members' attitudes or actions; (5) contextual events: events that occur alongside the collaborative process but have an impact anyway (e.g. a change in the political power structure)(see Chapter 5).

One notable finding concerning how stakeholders' interpersonal relationships change is that no single event in itself has a transformative impact on stakeholders' interpersonal relationships. Rather it is the accumulation of different type of events that lead interpersonal relationships to change. To put it another way: each event challenges the dominant understanding of stakeholders' interpersonal relationships in a latent way, but it is the conjuncture with other events that causes change to become manifest (see Chapter 5).

The empirical study of the Katendrecht case further reveals how – proportionally to other type of events – group composition/dynamic events recurrently are part of the conjuncture of events that leads to change in stakeholders' interpersonal relationships. This particularly applies to events that are related to the accession (or departure) of new individuals to the collaborative group. An important observation here is that stakeholders do not attribute this effect to the specific individual him or herself, but to the 'social match' of this individual with the incumbent group. This implies that the impact a specific individual has on the interpersonal relationships and the collaborative governance process, at least in part, depends on how s/he 'fits' in the group. This finding nuances the predominant conception that the effect of specific individuals is dominantly connected to an individual's skills, capacities, knowledge or personal characteristics. This implies that the effect of a given individual is also 'relational' and 'situational' (see Chapter 5).

Chapter 6, which discusses the findings of the empirical study of the Vreewijk case, also analyses how stakeholders' relating dynamics are connected to the issue framing dynamics. This study shows that neither stakeholders' relating dynamics nor the issue framing dynamics determined the process in an absolute way. Rather, the decisive role of stakeholders' relating dynamics or issue framing dynamics in shaping the collaboration varied throughout the collaborative governance process (see Chapter 6). These findings reaffirm

the prevailing insights on the connection between relating and issue framing in collaborative governance processes: at times stakeholders' relating dynamics play a decisive role in the collaborative process, while at other times the process is influenced more by the issue framing dynamics. At other times both dynamics equally shaped the collaborative process in a cyclical fashion. However, this study also shows that how the connection between both dynamics plays out differs depending on the phase the collaborative process is in, i.e. depending on whether the collaborative finds itself in the prenegotiation, negotiation or implementation phase. Drawing upon these observations in the Vreewijk case, in chapter 6 five theoretical propositions are formulated (see Chapter 6).

The empirical study of the Vreewijk case further reveals how reaching alignment between diverging issue frames in a common frame can potentially both have a catalytic and a hindering effect. The establishment of a common frame is a crucial moment in the collaborative governance process in Vreewijk: seeking and reaching agreement on a shared vision, e.g. common frame, helps to consolidate stakeholders' interpersonal relationships and to facilitate collaborative action. Yet, this study also points out how the establishment of a such a shared vision can also create barriers to the collaborative process. The shared vision can become a fixed point of reference, a straitjacket, which bans the substantive dynamism from the process. In other words, when stakeholders cling too rigidly to the shared vision once established, this can hinder, rather than facilitate collaborative work.